

NÜFUS DEFTERLERİNE GÖRE 19. YÜZYILIN ORTALARINDA ŞEBİNKARAHİSAR'IN (KARAHİSAR-I ŞARKÎ) NÜFUS YAPISI

*İsmail KIVRIM**

ÖZ

Nüfus sayımları, bir toplumu meydana getiren fertlerin sayı, cinsiyet, yaş, meslek, dil, din ve öğrenim durumlarını ortaya koyar. Bu nedenle, toplumların sosyolojik, ekonomik ve tarihî yönlerini araştırmak, sosyal tarihlerini yazmak için çalışma yapacak olanlar açısından oldukça önemlidir. Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk nüfus sayımı II. Mahmud döneminde yapılmıştır. Bu sayımda, ülkedeki askerliğe elverişli müslüman erkek sayısı tespit edilirken, Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulan yeni ordunun da ihtiyacının karşılanması için gayrimüslimlerin verdikleri cizye grupları tespit edilmiştir. Bu çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 1060 ve 1064 numarada kayıtlı Nüfus defterlerinden faydalanılarak 1835-1844 yılları arasında Karahisâr-ı Şarkî Kazası'nın merkez mahallelerinde yaşayan müslim ve gayrimüslimlerin; yaş gruplarını ve doğum-ölüm oranlarını ayrıca gayrimüslimlerin verdikleri cizye grupları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Karahisâr-ı Şarkî, nüfus, cizye, müslim, gayrimüslim.

THE POPULATION STRUCTURE OF ŞEBİNKARAHİSAR (KARAHİSAR-I ŞARKÎ) IN THE MID 19TH CENTURY ACCORDING TO THE POPULATION REGISTERS

ABSTRACT

A population census presents substantive data about the individuals in terms of gender, age, occupation, language, religion and education. Therefore, a population census occupies an important position in studying the sociological, economic and historical aspects of a society and making their social history. The first population census in Ottoman Empire, in a modern sense, was conducted during the reign of II Mahmud. This census, on the one hand, ascertained the number of male Muslims to be considered for

* Doç., Dr., Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi,
GAZİANTEP. ikivrim@hotmail.com

military service and; on the other hand, it was used to identify the groups of *jizya*, a tax collected from the non-Muslims, in order to afford the needs of the new army which had replaced the Guild of Janissaries. In this study, the age groups and the rates of birth and death of Muslims and non-Muslims, and the *jizya* groups of non-Muslims, who lived in the central districts of Karahisar-ı Şârkî between 1835 and 1844, are examined with regard to the population registry numbered 1060 and 1064 in the Prime Ministry Ottoman Archive.

Keywords: Karahisâr-ı Şarkî, population, jizya, Muslim, non-Muslim

Giriş

Osmanlı Devleti'nde askerî ve malî konuları esas alarak yapılmış olan toprak yazımını, nüfus sayımları gibi kabul etmek doğru değildir. Fakat toprak yazımı için düzenlenen Tapu-Tahrir Defterleri'nden yola çıkılarak o dönemde yazımı yapılan yerlerin nüfusu hakkında kesin olmasa da yaklaşık olarak bilgi sahibi olmak mümkündür.¹ Ancak bu yazımlar 15. yüzyılda başlamış, 16. yüzyılda düzenli bir şekilde devam etmiş, 17. yüzyılda sayımlar yapılmamış öncekiler tekrarı edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk genel nüfus sayımı hem Rumeli'de hem de Anadolu'da 1831 (1246) tarihinde II. Mahmud zamanında yapılmış olan sayımdır.² İlk nüfus sayımı 1828-29 yılında İstanbul'da başlamış olup Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle ülke genelinde yaygınlaşmamıştır.³ Osmanlı Devleti'nde ilk genel nüfus sayımı 1246 (1831) tarihinde II. Mahmud zamanında yapılmıştır. Osmanlı Devleti bu sayımla iki amaç gütmüştür: Birincisi; Müslim ve gayrimüslim nüfusu ortaya çıkararak II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağının kaldırılması üzerine (15-16 Haziran 1826) yeni bir ordu kurulması için ülke dahilindeki aktif Müslüman erkek gücünü tespit edebilmektir. İkincisi; Ülke sınırları genişlediği için, cizye alabileceği gayrimüslim nüfusu belirleyebilmektir.⁴

Bu amaçla Rumeli ve Anadolu'da bulunan bütün eyalet, sancak ve kazalarda sayım yapılmıştır. Sayım görevlileri, merkezden hükümetçe tespit edilen bilgin ve din adamlarından oluşmaktaydı.⁵ Böylece uzun zamandır sayım yapılmayan imparatorlukta halkın endişelenmesinin ve tepki göstermesinin de önüne geçilmek istenmişti. Nitekim halkın endişeye düşme ihtimali göz önünde bulundurularak böyle bir görevlendirilme yapılmıştır.⁶

¹ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C: X, İstanbul 1953, s. 1-25.

² Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2010, s. 62.

³ Ahmed Lütfi, *Tarih-i Lütüfi*, İstanbul 1291, III/142.

⁴ Mahir Aydın, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reform Semineri, 28-30 Haziran 1989*, İstanbul 1990, s. 83.

⁵ Sayım görevlilerinin listesi için bk. Tarih-i Lütüfi, C: III, s. 142, 143.

⁶ *Tarih-i Lütüfi*, C: III, s. 142.

1831 yılında yapılan nüfus sayımı, bir takım eksiklik ve aksaklıklara rağmen ülke dâhilinde yaşayan müslim ve gayrimüslim nüfusu ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Ayrıca 1831 sayımı öncesi ve sonrası yapılan bir takım değişiklikler ile çıkartılan nizamnâmeler, ülke dâhilinde merkezî bir nüfus kayıt sisteminin kurulmasını ve nüfus değişikliklerinin düzenli olarak takip edilmesinin başlangıcını oluşturmuştur.

Sayımda müslim ve gayrimüslim nüfus ayrı ayrı sayılmış, defterleri de ayrı tutulmuştur. Bütün sancak, kazâ ve köylerde halk İslâm ve reayâ (gayrimüslim) olarak iki gruba ayrılmıştır. Nitekim genel nüfus sayımının sonuçlarını değerlendirmek için başkentte “*Ceride Nezareti*” kurulmuş olup nazırlığına 7.500 kuruş maaşla Mehmed Said Efendi getirilmiştir.⁷ Ceride Nâzırı Said Efendi tarafından 1832 yılında nüfus sayımından sonra yazım memurlarınca hazırlanan ve ceride odasına teslim edilen defterlerin yazımdan sonraki değişikliklerin düzenlenmesi, kayıt edilmesi için bir takım kurallar konmuştur. Çünkü o, yapılan sayım işinin boşa gitmemesi ve bir düzene sokulması için sayımın bir nizama bağlanmasını istenmektedir.⁸ II. Mahmud, Ceride Nâzırının hazırladığı nizamnâme sûretini aynen kabul etmiş ve bundan sonra uygulanmasını istemiştir. Bu konuda irâde çıkararak ilgililere göndermiştir.⁹

Ceride Nâzırı Said Efendi'nin hazırladığı nizamnâme sonucunda sancak merkezlerinde nüfus işleriyle uğraşmak için “*Defter Nâzırlığı*” kurulmuştur. Günümüzün nüfus müdürlüğü görevini yerine getiren defter nâzırlıkları, yörenin ileri gelenlerinden (*vücûhundand*) atanmış ve emrinde emin ve mutemet mukayyidler görevlendirilmiştir. Defter nazırına maaş ve harcırah namında bir şey verilmezken, mukayyidlere kaza tarafından münasip bir maaş ödenmektedir.¹⁰

Nizamnâmede bulunanlar ise; Müslimlerin ve gayrimüslimlerin doğan çocuklarının ismi, babasının isminin altına doğum tarihiyle birlikte kaydedilmesi, ölen şahısların isimlerinin üzeri çizilerek, ölüm tarihinin yazılması, başka diyarlarda olup vilâyetine gelenler ve ilgili kazadan başka memleketlere gidenler, hacca gidenler-gelenler, askerlik veya başka bir iş için İstanbul'a gidenler ve başka yerlere taşınanların kayıtlarının düzenli tutulup, Ceride Odası'ndaki kayıtları düzeltilmek üzere her üç ayda bir yoklama defterlerinin İstanbul'a gönderilmesidir.¹¹

Bu nizamnâme istenildiği gibi uygulanamamıştır. Görevlilerin konuya gereken önemi vermedikleri, bazen de gelişi güzel davrandıkları görülmüştür. Bunun önüne geçmek için de 1835 yılında Müslüman mahallelerin imam ve muhtarları ile gayrimüslimlerin patrikleri ve hahambaşlarına birer talimat-

⁷ Aydın, a.g.m., s. 90.

⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi [=BOA], BOA, Hatt-ı Hümayun [=HAT], nr. 19202.

⁹ BOA, HAT, nr. 19202.

¹⁰ Aydın, a.g.m., s. 95

¹¹ BOA, HAT, nr. 19202.

nâme hazırlanarak konunun önemi anlatılmış ve yapacakları işler belirtilmiştir. Talimatnâmelerde, cerîde nâzırı tarafından hazırlanıp padişah tarafından da aynen uygulanması emri verilen nizamnâme hazırlatılarak mahallenin imam ve muhtarlarınca mahallelerinde her ne kadar nüfus var ise istisnasız hepsinin sayılması istenmiş ve görevini aksatanların gerekli cezaya çarptırılacağı belirtilmiştir. Ayrıca Patriklere ve hahambaşlarına gayrimüslimler içinde hâlâ sayılmayanların bulunduğu, sayımdan sonra meydana gelen doğum-ölüm ve diğer yer değiştirmelerle ilgili bilgilerin defterlerde düzeltilmediği, hatta sayımı yapan görevlilerin görevlerini suiistimalleri görüldüğü belirtilmektedir.¹²

1-1060 ve 1064 Numaralı Nüfus Defterleri

Bu çalışmanın ana kaynağı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 1060¹³ ve 1064 numaralı nüfus defterleridir [= NFS. d]. Bu defterlerden 1060 numaralı olan Karahisâr-ı Şarkî kazası merkez müslim nüfus defteri iken, 1064 numaralı defter de yine Karahisâr-ı Şarkî merkez ve nahiyelerinde yaşayan gayrimüslim nüfus defteridir.

NFS. d 1060 numaralı defteri, 1835-1845 tarihleri arasındaki Karahisar-i Şarkî'nin merkez mahallelerindeki Müslüman nüfus kayıtlarını içermektedir. Bu mahalleler defterde iki kısımda kayıt edilmiştir. Birinci kısımda merkez mahalleler, ikinci kısımda şehrin biraz dışında olan bahçelerdeki mahallelerdir. Merkez mahalleleri; Bülbül, Kızılca, Taş, Kale ve Cami-i Müftü'dür. Bahçelerdeki mahalleler ise, Kavaklar, Kırkgöz ve Oynargöl, Kütküt, Norşin, Birağul ve Avutmuş'tur. Defterin sonunda bu mahallerden başka karye-i Ziberi, hâkim ve mütesellim daireleri, Hüsrevzade Hanı, Kızıloğlu Hanı, Hacıhasan Hanı, Kurşunlu Hamamı, Çarşı Hamamı ve Kör Yakubzade Kahvehanesi'ndeki Müslümanlar kaydedilmiştir. Ayrıca Bülbül (karye), Kızılca, Müftü ve Orta mahallerine tetimme (tamamlama) yani bu mahallere sonradan gelenler ilave edilmiştir.

1060 numaralı nüfus defteri ne zaman yazıldığı ve kim tarafından düzenlediği belli değildir. Ancak defter H 1251 (M 1835-36) yılından itibaren doğan çocukların ismi, babasının isminin altına doğum tarihiyle birlikte kaydedilmiş, ölen şahıs isimlerinin üzeri çizilerek ölüm tarihi yazılmıştır. Yine

¹² BOA, HAT, nr. 19258-B; 19258-C.

¹³ Defter, ebru ciltli olup ebadı 19x49,5 cm'dir. Defterin kapağında "*Nefs-i Kasaba-i Karahisâr-ı Şarkî Müslim*" ibaresi yazılmıştır. Numaralama usulü sayfa şeklinde olup toplam 119 sayfadır. Ancak, defter 99 sayfa olarak numaralandırılmış, 100'üncü sayfadan sonra boş olup daha sonra işlem gördüğü için numara verilmemiştir. Yine sayfa numaralandırılmasında 13'üncü sayfadan sonra 10 m, 11 m, 12 m ve 12 m şeklinde mükerrer numaralandırılmış ve 12 m, 13 m sayfaları boştur. Aynı şekilde sayfa 45'ten sonra 42 m ve 45 şeklinde tekrar numaralandırılma yapılmış olup 45 m boştur. Bunun nedeni mahalle sonları olup defter yazıldıktan sonra mahalleye daha sonra gelenlerin kayıt edilmesi için boş bırakılmış sayfalardır. Ayrıca defterin 100, 105, 107, 112 ve 114'üncü sayfaları boş olup 114'üncü sayfadan 119'uncu sayfaya geçilerek numaralandırılmıştır.

başka yerlerde olup vilâyetine gelenler, diğer kazalarda olup memleketine gidenler, hacca gidenler-gelenler, askerlik veya başka bir iş için İstanbul'a giden-gelenler, başka yerlere veya mahallelere taşınanlar kaydedilmeye başlanmış ve H 1260 (M 1844-45) yılına kadar bu çeşit işlemler gerçekleştirilmiştir. Ancak H 1260 yılında sadece askerlik çağına gelenlerle bu çağdan çıkanların işlemleri gerçekleşmiştir.

NFS. d 01060 numaralı Karahisar-ı Şarkî defterinde yazım usulü şöyledir: Her mahallede başlangıçta hane numarası ve şahıs numarası verilmiştir. Ayrıca mahalleler yazılırken genellikle mahalledeki idari fonksiyonu ve dinî nüfuzu itibari ile önce imam ve yakınları, bunu takiben müderris şeyh gibi mahallenin diğer önde gelenleri ile birlikte öteki mahalleli kaydedilmiştir. Yazım usulü kişilerin önce boyları, uzunboylu, ortaboylu, kısaboylu mu oldukları belirtilmiştir. Ancak bu kıstası neye göre belirlendiğini bilinmemektedir. Daha sonra sakalları; kara sakallı, kır sakallı, kumral sakallı, az kır veya kır sakallı mı oldukları; sakallı olmayanlar ise bıyıklarına göre, kara bıyıklı, sarı bıyıklı ve kumral bıyıklı oldukları belirtilmiştir. Genellikle 12-20 yaş arasındakileri “şâbb-ı emred” (genç), 21-30 arasını ise ter bıyıklı veya müzellef sakallı olarak tanımlanmıştır. Bundan sonra lakabı veya mesleği varsa belirtilir. Örneğin; berber, saraç, temurcu, vaiz, imam, muallim-i sibyan ve talebe-i ulum gibi. Önce kendi ismi ve daha sonrada babasının ismini yazarak son olarak da Arapça yaş olan “sinn” kelimesi ile yaşı belirtilmiştir.

Çalışmamızın ikinci kaynağı ise 1064 numaralı reayâ (gayrimüslim) nüfus defteridir. Defter 112 sayfadan ibaret olup, bir numaradan başlanarak 112'ye kadar orijinal bir numaralandırma yapılmıştır. Başlangıçtan 27. sayfaya kadar Karahisar-ı Şarkî'nin merkez mahalleleri (Kilise, Orta Cinan ve Rum) kayıt edilirken, 28 sayfadan itibaren Gavezid, Naibli, Sisorta, Koyluhisar, Akşehirabad, Yakacık ve Suşehri nahiyeleri yazılmıştır. Defterin son sayfasına merkez ve nahiyedeki nüfusların icmal yekünleri yazılmıştır. Çalışma Karahisar-ı Şarkî merkezini kapsadığı için nahiyeler kısmı alınmamıştır. Bu defterde de müslim defterinde olduğu gibi hane olarak yazılmamıştır. Ancak herkese bir numara verilmiş ve yazım dinî lider olan papazla başlamıştır. Yine gayrimüslim erkek nüfus yazılırken, genellikle önce kişinin fiziki özellikleri örneğin boyu, sakalı ve bıyığının rengi daha sonra baba adı ve varsa kendisine izafe edilen lakabı, bazen mesleği ve mutlaka bulunduğu yaşı ile birlikte kaydedilmiştir. Ancak gayrimüslimlerin sayım amacı vergi olduğu için durumlarına göre verdikleri vergi miktarı, âlâ, evsât ve ednâ veya muaf oldukları belirtilmiştir.

2-Osmanlı Döneminde Karahisar-ı Şarkî Şehir Merkezinin Nüfusu

Karahisar-ı Şarkî, Osmanlı Devleti idaresine girdikten sonra 1485 tarihinde yapılan (TD 37) tahrir defterinde, “*Nahiye-i Karahisar, nefs-i kasaba-i*

Kebfuniye hassa-i mirliva” olarak kaydedilmiştir. Bu tahrirde şehrin mahallelere ayrılmadığı görülmektedir. Kasaba merkezi 67 nefer (60 hane (evli), 7 mücerred (bekâr)) Müslim ve 179 nefer (151 hane, 28 mücerred) gayrimüslimden meydana gelmekte ve iki ayrı cemaat halinde yaşamaktadır.¹⁴ Toplam 246 haneye varan ve yaklaşık 1090 kişilik nüfusu ile bölgedeki en büyük ve yoğun nüfuslu yerleşim birimidir.

16. yüzyılın başında küçük ölçekli bir Anadolu şehri özelliği kazanan Karahisar-ı Şarkî 1530 tarihli (TD 387) tahrir defterinde “*Kazâ-i Karahisar-ı Şarkî, Nefs-i Karahisar-ı Şarkî*” olarak yazılmış, yine Müslüman ve zimmî cemaatler şeklinde kaydedilmiştir.¹⁵ Bu dönemdeki kayıtlara göre Müslümanlar, 86 nefer ve 16 cami görevlisidir. 86 Müslüman neferin 68’i hane ve 18’i mücerredir. Hıristiyanlar ise 274 nefer olup bunun 213’ü hane ve 34’ü mücerredir.¹⁶

16. yüzyılın ortalarına doğru Karahisar-ı Şarkî etnik ve dini gruplara göre yedi mahalleye ayrılmıştır.¹⁷ Bu mahallerden Bülbül ve Hacıhalim’de Müslüman nüfus yaşarken, Suva, Miyane, Güngörmez, Kilise ve Doka’da Hıristiyanlar oturmaktadır. Mahallelerin teşekkülü ise daha düzenli sosyal hayatın varlığına işaret eder. Nitekim 1547 tarihinde kaza merkezinde 96 nefer Müslüman vardır. Bunun 72’si hane ve 14’ü mücerredir. Ayrıca 32 cami görevlisi mevcuttur (Bülbül 47 nefer, 43 hane 4 mücerred ve 32 camii görevlisi, Hacı Halim 49 nefer 29 hane 10 mücerred).¹⁸ Hıristiyanlar ise toplam 344 nefer olup bunun 265’i hane ve 79’ü ise mücerredir (Suva 67 nefer 53 hane, 14 mücerred, Miyane 69 nefer 49 hane 20 mücerred, Güngörmez 71 nefer 51 hane 20 mücerred, Kilise 59 nefer 49 hane 10 mücerred ve Doka 78 nefer 63 hane ve 15 mücerred)¹⁹ 1569 tarihinde mahalle sayısında artma olmamış, Müslüman ve Hıristiyanlar aynı mahallelerde ikamet etmektedirler.²⁰ 1569’da ise şehirde toplam 273 nefer Müslüman olup bunun 73’ü cami görevlileridir (Bülbül 98 nefer 73 cami görevlisi, Hacıhalim 102 nefer).²¹ Hıristiyanlar ise toplam 511 nefer olarak kaydedilmiştir (Suva 124 nefer, Miyane 64 nefer, Güngörmez 109 nefer, Kilise 89 nefer ve Doka 125 nefer).²²

17. yüzyılda şehir merkezinde Müslümanlar dört mahallede (Taş, Bülbül, Orta ve Kızılca)²³ yaşarlarken zimmîler, Bağ Mahallesi’nde (*hanehâ-i*

¹⁴ BOA, TD 37, s. 818.

¹⁵ BOA, TD 387, s. 574.

¹⁶ BOA, TD 387, s. 574.

¹⁷ BOA, TD 255, s. 10-13.

¹⁸ BOA, TD 255, s. 10-11.

¹⁹ BOA, TD 255, s. 11-13.

²⁰ BOA, TD 478, s. 28; TD 255, s. 13

²¹ BOA, TD 478, s. 22-23.

²² BOA, TD 478, s. 25-29.

²³ Mehmet Öz-Fatma Acun, *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VII, Karahisar-ı Şarkî Sancağı Mufassal Avârız Defteri (1642-43 Tarihli)*, Ankara 2008, s. 5-10.

zimmiyan-ı kasaba-ı m. ve sakinân-ı baĝ) yaşamaktadırlar.²⁴ Nitekim 16. yüzyılda mevcut olan Hacihalil Mahallesi, bu dönemde bölündüğünü ve onun yerine Taş, Orta ve Kızılca mahalleleri ortaya çıktığı görülmektedir. 1642-43 yıllarında şehir merkezinde 351 Müslüman haneye karşılık 309 Hıristiyan²⁵ hane bulunmaktadır. Bu devirdeki şehir nüfusuna bakıldığında her iki grubun sayıca arttığı görülür.

Yukarıdaki veriler göre şehirde 15 ve 16. yüzyıllarda bir Hıristiyan nüfusun üstünlüğü var ise de bu durum 17. yüzyılda değişmeye başlamış ve Müslümanlar lehine bir gelişme olmuştur (bk. Tablo 1).

Tablo 1: Tahrir ve Avarız Defterlerine Göre Karahisar-ı Şarkî Şehir Merkezinin Tahmini Nüfusu

Tarih	Müslim		Gayrimüslim		Toplam nüfus Hane x 5+müc.
	Hane	Müc	Hane	Müc.	
1485	60	7	151	28	1090
1530	68	18	213	34	1457
1547	104	14	265	79	1938
1569	234	35	394	122	3297
1642	351	-	309	-	3300

3-Nüfus Defterlerine Göre Karahisar-ı Şarkî Kazası Nüfusunun Mahallere Göre Dağılımı

1835-1844 yıllarında Karahisar-ı Şarkî 15 mahalleye ayrılmıştır. Bülbül, Kızılca, Orta, Taş, Kale, Cami-i Müftü, Kavaklar, Kırkgöz, Kütüt, Norşin, Birağul ve Avutmuş mahallelerinde müslim nüfus var iken Kilise, Cinan ve Rum mahallelerinde gayrimüslimler bulunmaktadır. Orta Mahallesi'nde müslümanlarla gayrimüslimler beraber yaşamaktadır. Ayrıca bu mahallelerde 3225 (%74,84) müslüman erkek ve 1078 (%25,16) gayrimüslim erkek yaşamaktadır. Kazanın merkezinin toplam erkek nüfusu ise 4303'dür. Bu bilgilerden sonra şehrin toplam nüfusunu bulmak için kadınların sayılmadığı dönemlerde, Osmanlı'da nüfus üzerine çalışan pek çok kişinin genellikle yaptığı gibi, erkek nüfusu ikiye çarpılarak bulunabilir. Buna göre tahmini toplam nüfus 8.606 olarak hesaplanır.

Müslüman ekek nüfus en fazla Avutmuş'ta (492 %15,26) yaşarken, bunu Bülbül (476 % 14,76) ve Kızılca (399 %12,37) mahalleleri takip etmektedir. En az Müslüman nüfusa sahip mahalleler ise Kırkgöz (65 %2,02), Kütüt (97 %3,01) ve Kale'dir (129 %4). Şehrin en fazla nüfusa sahip mahallesi ise Müslümanlarla gayrimüslimlerin ortak yaşadıkları tek mahalle olan Orta'dır (602 %13,99). (bk. Tablo 2).

²⁴ Öz-Acun, a.g.e., s. 10.

²⁵ Öz-Acun, a.g.e., s. 5-24.

Tablo 2: 1060 ve 1064 numaralı Nüfus Defterlerine Göre Karahisar-ı Şarkî Kazası'nın Merkez Mahallelerinin Müslim-Gayrimüslim Nüfusu

No	Mahalle Adı	Müslüman Nüfus	Gayrimüslim Nüfus	Toplam
1	Bülbül	476	-	476
2	Kızılca	399	-	399
3	Orta	307	295	602
4	Taş	346	-	346
5	Kale	129	-	129
6	Cami-i Müftü	333	-	333
7	Kavaklar	151	-	151
8	Kırkgöz	65	-	65
9	Kütüt	97	-	97
10	Norşin	176	-	176
11	Birağul	254	-	254
12	Avutmuş	492	-	492
13	Kilise	-	368	368
14	Cinan	-	366	366
15	Rum	-	49	49
Toplam		3225	1078	4303

1064 numaralı nüfus defterine göre Karahisar-ı Şarkî merkezinde 1078 gayrimüslim erkek nüfus dört mahallede oturmaktadırlar. Bunlar Kilise'de 368 (%34,14), Orta'da 295 (%27,37), Cinan'da 366 (%33,95) ve Rum'da 49 (%4,55) kişidir.

Bilindiği gibi gayrimüslimler cizye vergisi için sayılmıştır. Cizye, Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim halk içinde belli bir takım koşulları taşıyan kimselerden, kişi başına alınan şer'î bir vergidir.²⁶ Koşulları, belli bir yaşta olmak (14-75), hasta, sakat ve işsiz olmamak ve ehl-i kitap olmaktır.²⁷ Bu özellikleri taşıyan her zimmî cizye ödemek ile mükellef idi. Üç ana cizye sınıfı, âlâ, evsât ve ednâ, Osmanlı Devleti'nin neredeyse başlangıcından beri korunmuştur.²⁸ 1831 yılında bu üç kategoriye karşılık gelen vergi oranları 48, 24 ve 12 kuruştur. Ancak kısa sürede bu oranlar, yeni ordunun masrafları için %20 artırılmış olup²⁹ 1835 yılında ise cizye vergi oranları 60, 30 ve 15 kuruş olmuştur.³⁰

²⁶ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1993, s. 297-302; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1995, s. 67; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müessesleri Tarihi*, Isparta 1998, s. 149; C. H. Becker, "Cizye", *İA*, III, s. 199-201; Halil İnalçık, "Osmanlılarda Cizye", *DİA*, C: VIII, s. 45-48.

²⁷ Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", *Belleten*, Çev. Şinasi Altundağ, C: VII/32, Ankara 1944, s. 621-624.

²⁸ Nedkoff, *a.g.m.*, s. 621-649.

²⁹ Karpat, *a.g.e.*, s. 68.

³⁰ Pakalın, *a.g.e.*, I, s. 302.

Gayrimüslimler sayılırken verdikleri vergi kategorisi ellerindeki cizye evraklarının delaletiyle tespit edilmiştir. Buna göre, tahrir esnasında, ellerinde cizye evrakı bulunanlara bu evraklar ibraz ettirilerek, âlâ, evsât veya ednâ hangi sınıftan vergi vermekte iseler, isimlerinin yukarisına aynen işaret olunmuştur. Evrakı bulunmayanlar da, bu üç sınıftan hangisine uygun iseler, ehl-i vukuf (bilirkişi) vasıtası ile tespit edilerek deftere kaydedilmişlerdir.³¹

Cizye gruplarının şehirdeki dağılımı ise, âlâ 37 (%3,43), evsât 843 (%78,2) ve ednâ 113 (%10,48) kişidir. Ayrıca 85 (%7,88) kişide muaf olarak kaydedilmiştir. Muaf olan ise, amelmanda³² 43 kişi, asker-i bahriyede 17 kişi, divane (deli) dört, mecnun iki, madenci yedi, alil (hasta) iki, mecruh (yaralı) ve topaldan birer kişidir.

4-Nüfusun Yaşlara Göre Mahallelere Dağılımı

1060 numaralı Nüfus Defteri'nde mahalle kayıtlarının sonunda, toplam nefer sayısı ile hane sayısı belirtilmiştir. Daha sonra şahıslar yaşlarına göre musinn, tuvânâ, ve sağır olarak tasnif edilmiştir. Bu ayrımın hangi yaş aralıklarında yapıldığı bilinmiyor. Ancak mahallede yaşayan erkek nüfusun yaşlarını tek tek yazılıp sıralama yapıldığında 1-13 yaş arası “sağır” (küçük), 14-40 yaş arası askerliği elverişli olarak kabul edilmiş ve gençlere güçlü manasına “tuvânâ” ve 41 yaş üstü içinse de yaşlı manasına gelen “musinn” kelimesi kullanılmıştır.³³ Ancak defter sonunda mahalle kaydı bittikten sonra deftere o mahalleyle diğer mahalleden ve şehir dışından gelenler kaydedilmeye devam edilmiştir. Burada değerlendirmeye ilk kaydedilenler alınmış sonradan gelenler tasnife tabi tutulmamıştır. Buna göre Tablo 2’de görüldüğü üzere kaza merkezinde toplam 3225 Müslüman erkeğin % 39,2’si küçük (1264), %38,26’sı güçlü (1234) ve % 22,54’ü ihtiyar (727) olarak tasnif edilmektedir. Buna göre nüfusun %77,46’sı 1-40 yaş arasındakilerin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Yine şehir merkezinin genç bir nüfusa sahip olduğu görülür.

Bu tasnifi mahalleler göre yaptığımızda, küçük yani 1-13 yaş arası nüfus en fazla %14,87 ile Avutmuş’tadır. Bunu Kızılca ve Bülbül mahalleleri takip etmektedir. En az küçük yaşa sahip mahalleler ise Kırkgöz (%1,5), Kütküt (%3,24) ve Kale’dir (%4,75). Güçlü yani askere elverişli olarak tasnif edilen 14-40 yaşa arası en fazla nüfusa sahip mahalle ise Avutmuş (16,61), Bülbül (15,24) ve Kızılca’dır (%12,07). Bu kategoride en az nüfusa sahip mahalleler ise Kırkgöz (%2,59), Kütküt (%2,76) ve Kale’dir (%2,84). İhtiyar yani güçsüz olarak tasnif edilen grup ise en fazla Bülbül (%16,78), bunu Avutmuş (%13,62), Müftü (%11,69) ve Taş (%11,55) mahalleleri takip

³¹ Aydın, a.g.m., s. 87.

³² Çok yaşlı, sakat veya hasta olup çalışamaz hale gelmiş olan.

³³ Aynı dönemde Giresun için bu ayrım çocuk (sağır) 1-9, genç (tuvana) 10-40 ve yaşlı (musinn) 41 üstü olarak yapılmıştır. İsmail Kıvrım, “Nüfus Ceride Defterlerine Göre 19. Yüzyılın Ortalarında Giresun’un Nüfus Yapısı” *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Bahar 2011, S: 10, s. 58-59.

etmektedir. Bu kategoride en az nüfusa sahip mahaller ise Kırkgöz (%1,93), Kütük (%3,03) ve Kavaklar'dır (%4,54).

Tablo 3: 1060 Numaralı Nüfus Defterine Göre Karahisar-ı Şarkî'nin Merkez Mahallerinin Hane ve Erkek Müslüman Nüfusu

No	Mahalle Adı	Hane	Musinn (Yaşlı)	Tuvânâ (Genç)	Sagîr (Çocu)	Toplam
1	Bülbül	213	122	188	166	476
2	Kızılca	164	77	149	173	399
3	Orta	129	77	110	120	307
4	Taş	151	84	133	129	346
5	Kale	50	34	35	60	129
6	Cami-i Müftü	137	85	107	141	333
7	Kavaklar	62	33	56	62	151
8	Kırkgöz	38	14	32	19	65
9	Kütük	42	22	34	41	97
10	Norşin	70	37	77	62	176
11	Birağul	100	43	108	103	254
12	Avutmuş	185	99	205	188	492
Toplam		1341	727	1234	1264	3225

Kaza merkezi Müslüman nüfusunun hangi yaş grubunda yoğunlaştığını görmek için onar yıllık dönemlere ayrılıp mukayese yapılması uygun olacaktır. Yukarıda belirtildiği gibi kayıtlar doğumdan başlayarak tutulmuştur. Bir yaşında küçük bebeklerin kaza merkezindeki sayısı 215'e (nüfusun %6,6'sı) ulaşmaktadır. En fazla oldukları mahalle 38 bebekle Kızılca ve 35 bebekle Bülbül Mahallesidir. 1-10 yaş grubundaki çocukların sayısı 1123'e ulaşır. Şehir nüfusedeki payı %34,85'dir. Hiçbir yaş grubu bu rakamlara ulaşmamıştır. Mahalle toplamlarına bakıldığında bu yaş grubundan en fazla 178 kişi ile Avutmuş bunu 149 kişi ile Kızılca, 144 kişi ile Bülbül Mahallesi takip etmektedir. Bu grupta en az olan mahaller ise 19 kişi ile Kırkgöz, 39 kişi ile Kütük ve 50 kişi ile Norşin izlemektedir.

11-20 yaş arası nüfus ise toplam nüfusun %16,2'sini oluşturmakta olup 522 kişidir. Kazanın en fazla ikinci nüfus grubudur. Yine bu grupta en fazla 87 kişi ile Avutmuş gelirken bunu 71 kişi ile Bülbül ve 54 kişi ile Kızılca ve Orta mahalleleri izlemektedir. Yine en az bu grupta 8 kişi ile Kırkgöz, 13 kişi ile Kütük ve 19 kişi ile Kale mahallesi takip etmektedir. Bu durum ilk kayıttaki Karahisar'ın merkez nüfusunun yarısından fazlasını 1 ile 20 yaş arasındaki erkeklerden gelmektedir (%51,05). 21-30 yaş arasındakilerin sayısı 444 kişi olup toplam nüfusun %13,8'ini oluşturmaktadır. Sayı bakımından en fazla yine Avutmuş, Bülbül ve Kızılca'dadır. En az ise Kırkgöz, Kütük ve Kale mahallesindedir.

31-40 yaş grubu kaza merkezinde 410 kişi olup toplam nüfusun %12,75'ini meydana getirmektedir. Bu yaş grubunda en fazla 71 kişi ile Bülbül Mahallesi gelirken bunu 59 kişi ile Kızılca ve 56 kişi ile Avutmuş izlemektedir. Bu grupta en az nüfusa sahip mahalleler ise 12'şer kişi ile Kütküt ve Kale, 13 kişi ile Kavaklar Mahallesi'dir. 41-50 yaş grubundakilerin sayısı 342, toplam içindeki oranları ise %10,65'dir. Bu grupta 50 kişinin üstünde sadece Bülbül Mahallesi var iken diğerleri 50'nin altındadır. Avutmuşta 46 kişi ve Kızılca'da 44 kişi yer alır. Bu grupta 10 kişinin altında iki mahalle bulunmaktadır. Bunlar Kırkgöz ve Kütküt'dür. Diğer mahalleler, 10'nun üzerinde bir nüfusa sahiptir.

51-60 yaş arasındaki nüfus, toplam nüfusun %7,1'ini oluşturmakta olup 229 kişidir. Bütün mahalleler bu grupta 50 yaşın altındadır. En fazla Bülbül, Avutmuş ve Kızılca'da iken, 10 kişinin altında üç mahalle bulunmaktadır. Bunlar Kütküt, Kırkgöz ve Kavaklardır. 61 yaş ve üzeri ise nüfusu 150 kişi olup toplam nüfusun %4,65'ini oluşturmaktadır. Bu grupta en fazla 24 kişi ile Avutmuş bunu 23 kişi ile Taş ve 22 kişi ile Bülbül Mahallesi takip etmektedir. En az nüfusa sahip olanlara ise Birağval, Kırkgöz ve Kütküt'dür. Bu da gösteriyor ki yaş arttıkça nüfustaki oranı da azalmaktadır. Bunun nedeni, salgın hastalık veya 20 yaş ve üzeri grubundakilerin savaşlar dolayısıyla telef olmasından veya sayım dışında kalmaları olabilir.

Tablo 4: 1060 Numaralı Nüfus Defterine Göre Karahisar-ı Şarki'nin Müslüman Erkek Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Mahallelere Dağılışı

No	Mahalle adı	1-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61 ve üzeri	Toplam
1	Bülbül	144	71	66	71	57	45	22	476
2	Kızılca	149	54	56	59	44	25	12	399
3	Orta	106	54	37	35	38	21	16	307
4	Taş	119	48	44	50	42	20	23	353
5	Kale	51	19	13	12	16	12	6	129
6	Cami-i Müftü	123	51	37	39	40	25	18	333
7	Kavaklar	56	25	25	13	14	9	9	151
8	Kırkgöz	19	8	10	14	6	6	2	65
9	Kütküt	39	13	13	12	8	6	6	97
10	Norşin	50	39	32	20	12	13	10	176
11	Birağul	89	53	41	29	24	16	2	254
12	Avutmuş	178	87	70	56	46	31	24	492
Toplam		1123	522	444	410	342	229	150	3225

Şehrin en yaşlısı Bülbül Mahallesi'nden 100 yaşında olan Gençoğlu Hacı Mustafa'dır.³⁴ Bunu 90 yaşında olan üç kişi takip etmektedir. Bunlar, Müftü Mahallesi'nden Molla Musa³⁵, Birağval Mahallesi'nden Davut³⁶ ve Avutmuş Mahallesi'nden Dıgıloğlu Mehmet'tir.³⁷

Gayrimüslimleri yaşlarına göre tasnif ettiğimizde tablo 5'de de görüldüğü üzere 1-10 yaş arası nüfusun %17,16'sını (185), 11-20 yaş arası grup ise nüfusun en kalabalık grubunu temsil edip %26,25 (283) oranındaydı. 21-30 yaş grubu ise % 22,17 (239) ile ikinci kalabalık grubu oluşturmaktadır. 31-40 yaş grubu ise %16,88'i (182) ve 41-50 yaş grubu %10,3'ü (111) ve 51-60 yaş grubu ise %5,29'u ve 61 yaş üzeri en az nüfusa sahip olup nüfusun %1,95'ini meydana getirmektedir. Buna göre gayrimüslim nüfusun %82,46'sı 1-40 yaş arasındadır. Bu da gayrimüslimlerin Müslümanlara göre daha genç bir nüfusa sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Tablo 5: 1064 Numaralı Nüfus Defterine Göre Karahisar-ı Şarkî'nin Merkezi Gayrimüslim Erkek Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Mahallelere Dağılışı

No	Mahalle adı	1-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61 ve üzeri	Toplam
1	Kilise	64	97	74	66	39	22	6	368
2	Orta	48	76	70	53	28	14	6	295
3	Çeken	64	93	87	55	40	19	8	366
4	Rum	9	17	8	8	4	2	1	49
Toplam		185	283	239	182	111	57	21	1078

5-Doğum Ölüm Oranları

Bu araştırmanın kaynağı olan 1060 numaralı Karahisar-ı Şarkî Müslim nüfus defterine 1835-1844 yılları arasında doğan ve ölenler kaydedilirken, 1064 numaralı gayrimüslim defterinde sadece H 1257 (1841-1842) yılına ait doğan ve ölenler yazılmıştır. Bununla Müslümanlarda olduğu gibi bir tasnif yapılamamıştır. Ölen Müslümanların üzeri kırmızı renkle "fevt" ve ölüm tarihleri yazılırken gayrimüslimlerin ölenlerine "helâk" veya "mürd" diye kırmızı renkle tarihleri kaydedilmiştir. Doğan çocuklar ise "bütün çocuklar İslam fitratı üzerine doğarlar ve ebeveynlerin terbiyesi neticesinde dinlerini belirler" kuralı gereği din farkı gözetilmeksizin her iki grupta meydana gelen doğumlara "tevellüd" olarak kaydedilmiştir.

Müslim nüfus defterine göre bu dokuz yıllık dönemde (1835-1844) Şebinkarahisar merkezinde Müslümanların yaşadığı mahallelerde 536 Müslüman erkek çocuk doğarken, 759 erkek hayatını kaybetmiştir. Bu dönemde doğumun az, ölümün daha fazla olduğu görülüyor. H 1251(1835-36)

³⁴ BOA, NFS. d 1060, s. 3.

³⁵ BOA, NFS. d 1060, s. 51.

³⁶ BOA, NFS. d 1060, s. 78.

³⁷ BOA, NFS. d 1060, s. 93.

ve H 1256 (1840-1841) yıllarında doğum sayısı ölüm sayısından fazla iken diğer yıllarda ölüm sayısı doğumdan fazladır.

Bu dönemde en fazla doğumunun olduğu yıl H 1259'dur (1843-44). Söz konusu yılda 105 (%19,59) erkek çocuk dünyaya gelmiştir. Bunu H 1251 (1835-36) 91 (%16,98) ve H 1253'de (1837-38) 67 (%12,5) doğum takip etmiştir. En az doğumun gerçekleştiği yıllar ise H 1257'de (1841-42) 22 (%4,1), H 1256'da 40 (%7,46) ve H 1255 ve 1258 (1839-40; 1842-43) yıllarında ise 50 (%9,33) doğum gerçekleşmiştir. Doğumun mahallelere göre dağılımı ise şöyledir: en fazla doğum Bülbül'de 99, bunu 85 doğumla Avutmuş ve 72'i doğumla Taş mahallesi takip etmiştir. En az doğum ise iki doğumla Kale, 11 doğum ile Kütküt ve 15 doğum ile Kırkgöz'de olmuştur.

Tablo 6: 1835-1844 Yılları Arasında Müslümanların Yaşadığı Mahallelerde Doğum ve Ölüm Miktarı

Yıllar		Mahalle İsimleri											
		Kavaklar		Kırkgöz		Kütküt		Norşin		Birağul		Avutmuş	
Hicri	Miladi	D	Ö	D	Ö	D	Ö	D	Ö	D	Ö	D	Ö
1251	1835-1836	4	1	1	-	3	3	5	-	5	3	5	5
1252	1836-1837	3	3	3	3	1	2	3	2	7	5	4	10
1253	1837-1838	5	5	1	5	-	1	3	4	5	6	2	16
1254	1838-1839	4	3	3	2	-	-	1	4	4	10	4	25
1255	1839-1840	2	2	1	4	-	4	-	1	1	5	7	11
1256	1840-1841	2	-	-	-	-	1	4	4	1	1	-	6
1257	1841-1842	3	4	2	4	-	-	-	2	6	7	1	14
1258	1842-1843	8	4	-	-	-	1	-	7	5	4	21	25
1259	1843-1844	11	11	4	4	7	8	6	12	8	29	41	18
Toplam		42	33	15	22	11	20	22	36	42	70	85	130

Tablo 6 ve 7'de görüleceği üzere dokuz yıllık dönemde şehir merkezinde 759 erkek vefat etmiştir. En fazla ölümün gerçekleştiği yıllar ise, 178 kişi ile (%23,45) H 1259, bunu 111 kişi ile (%14,62) H 1253 ve 100 kişi ile (%13,18) H 1254 yılında olmuştur. En az ölümün olduğu yıllar ise H 1256'da %4,61 (35), %7,64 ile (58) H 1257 ve 58,04 ile (61) H 1252 yılında olmuştur.

Tablo 7: 1835-1844 Yılları Arasında Müslümanların Yaşadığı Mahallelerde Doğum ve Ölüm Miktarı

Yıllar		Mahalle İsimleri											
		Bülbül		Kızılca		Orta		Taş		Kale		Cami-i Müftü	
Hicri	Miladi	D	Ö	D	Ö	D	Ö	D	Ö	D	Ö	D	Ö
1251	1835-1836	20	8	12	9	7	1	11	8	-	6	18	9
1252	1836-1837	8	11	4	2	1	1	10	11	2	4	7	7
1253	1837-1838	18	25	10	11	4	5	12	10	-	2	7	21
1254	1838-1839	11	9	13	12	4	10	6	16	-	1	8	8

1255	1839-1840	4	6	7	4	1	5	12	13	-	-	15	10
1256	1840-1841	14	9	6	3	4	1	8	7	-	-	1	3
1257	1841-1842	3	6	-	4	-	1	6	15	-	-	1	1
1258	1842-1843	6	9	2	16	-	9	3	12	-	1	5	10
1259	1843-1844	15	19	-	19	3	19	4	17	-	-	6	22
Toplam		99	102	54	80	24	52	72	109	2	14	68	91

6-Hane

1060 numaralı nüfus defterine şahıslar, hane sistemine göre kaydedilmiştir. Her mahalle bir numaralı haneden başlayarak devam etmiştir. Burada hane aynı çatı altında oturanları almakta yani ev olarak kastedilmektedir. Klasik dönemdeki tahrir sisteminde ise “hane” den kastedilen, aynı çatı altında oturanlardan ziyade bağımsız olarak bir gelir kaynağına sahip evli çiftler olduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla, aynı evde kalan fakat bağımsız gelir kaynağına sahip evli erkek ayrı bir “hane”dir.³⁸ Nitekim zikredilen dönemde önemli problemlerden biride hanede kaç kişinin yaşadığıdır. Bunun için araştırmacılar hanede kişi sayısını bulmak için pek çok rakam denemişlerdir. İlk defa Ömer Lütfi Barkan’ın hane karşılığı olarak kabul ettiği “5” rakamı pek çok araştırmacı tarafından benimsenmiştir.³⁹

1060 numaralı nüfus defterinden çıkarılan Tablo 8’e göre mahallelerde hane sayısı ile hanedeki erkek sayısı verilmiştir. Tablodan görüldüğü üzere 409 hanede bir erkek nüfus bulunurken (%34,54) bunu 399 hanede iki erkek nüfus izlemektedir (%29,79). Bunları ise 277 hane ile üç erkek nüfus takip etmektedir (%20,68). Hanede yaşayan erkek sayısı arttıkça hane sayısı azalmaktadır. Hanede en fazla erkek sayısı 12’dir. Bunu 11, 10 ve 9 izlemektedir. Ancak bu haneler birer tanedir. Nitekim hanedeki erkek sayısı arttıkça rakamda düşmektedir.

Bu deftere göre kaza merkezinde hane başına ortalama 2,4 erkek nüfus düşmektedir. Bu değeri kaza merkezi ortalaması kabul edersek, ortalamadan yüksek ve düşük olanları bulmak kolaylaşır. Buna göre mahallelere baktığımızda Bülbül, Taş, Kırkgöz ve Kütküt bu ortalamanın altında kalırken, Kale, Norşin, Birağval ve Avutmuş ortalamanın üstündedir. Tablo 9’da görüldüğü üzere kazanın mahallelerinde hane ortalamaları farklı oranda olduğu görülür. Yukarıda da belirtildiği gibi bu dönemde toplam nüfus, erkek sayısı ikiyle çarpılarak elde edilir. Nitekim bu dönemde yaklaşık olarak kaza merkezinde hanede 4,8 kişinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu da klasik dönemdeki pek çok araştırmacının kabul ettiği 5 rakamına yakındır.

³⁸ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C: I, Çev. Halil Berktaş, İstanbul 2000, s. 61.

³⁹ Nejat Göyünç, “Hâne Deyimi Hakkında”, *İÜ. EFTD*, S: 32, İstanbul 1979, s. 332.

Tablo 8: Karahisar-ı Şarkî Kazası Merkezinde Hanede Bulunan Erkek Nüfus Miktarı

No	Mahalle Adı	Hanede Bulunan Erkek Sayısı												Hane Toplam
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1	Bülbül	81	67	35	16	5	5	2	1			1		213
2	Kızılca	49	48	36	19	5	5	1			1			164
3	Orta	45	35	23	13	10	2		1					129
4	Taş	42	43	39	20	4	1	1						150
5	Kale	13	14	11	8	1	3							50
6	Müftü	34	47	31	15	9	1							137
7	Kavaklar	20	20	10	9	1			1				1	62
8	Kırgöz	19	14	2	3									38
9	Kütük	14	10	11	5	2								42
10	Norşin	23	19	12	10	4	1		1					70
11	Birağul	22	34	26	11	3	3	1						100
12	Avutmuş	47	48	41	26	16	4		1	1				184
Toplam		409	399	277	155	60	25	5	5	1	1	1	1	1339

Tablo 9: Karahisar-ı Şarkî Kazası Merkezinde Hane-Erkek Nüfus Münasebetleri

Mahalle adı	Hane sayısı	Erkek nüfus	Hane başına ortalama erkek nüfus
Bülbül	213	476	2,2
Kızılca	164	399	2,4
Orta	129	307	2,4
Taş	150	346	2,3
Kale	50	129	2,5
Müftü	137	333	2,4
Kavaklar	62	151	2,4
Kırgöz	38	65	1,7
Kütük	42	97	2,3
Norşin	70	176	2,5
Birağul	100	254	2,5
Avutmuş	184	492	2,6

7-Nüfus Hareketleri

Nüfus hareketliliği iki yönde olmaktadır. İlki mahalleler arasında olurken, diğeri kaza merkezine, başka sancak, kaza, nahiye ve köylerden olmaktadır.

Nüfus defterinde mahalleler arasında nakillerde kaydedilmiştir. Bu nakillerin neden gerçekleştiği belirtilmemektedir. Ancak bunlar kiracı, görev icabı veya yeni ev almış olabilirler. En fazla hareketlilik Bülbül Mahallesi'ndedir. Bu mahalleden Kızılca Mahallesi'ne bir hane üç kişi, Müftü Mahallesi'ne üç hane sekiz kişi, Orta Mahallesi'ne iki hane dört kişi, Taş Mahallesi'ne bir hane beş kişi, Kale Mahallesi'ne bir hane üç kişi, Kavak,

Avutmuş ve Birağul Mahallelerine birer kişi nakil olmuştur.

Kızılca Mahallesi'nden iki hane dört kişi Bülbül'e, bir hane üç kişi Müftü'ye ve bir kişi Taş'a gitmiştir. Orta Mahalleden iki hane dört kişi Bülbül'e, bir hane üç kişi Kütküt'e nakil giderken, Taş Mahallesi'nden bir hane üç kişi Orta'ya, bir hane bir kişi Norşin'e, bir hane bir kişi Avutmuş'a ve birer kişi ise Kızılca ve Oynargöl'e gitmiştir. Kale Mahallesi'nden dört hane 11 kişi Bülbül'e, bir hane dört kişi Taş'a, bir hane bir kişi Orta'ya ve bir hane iki kişi Kızılca'ya nakil gitmiştir.

Müftü Mahallesi'nden bir hane üç kişi Bülbül'e ve bir hane iki kişi Kızılca'ya gitmiştir. Kavaklar Mahallesi'nden bir hane iki kişi Bülbül'e, bir kişi Taş'a giderken, Kırkgöz Oynargöl Mahallesi'nden bir hane iki kişi Bülbül'e ve bir kişi Avutmuş'a, nakil giderken, Kütküt Mahallesi'nden bir hane iki kişi Bülbül'e ve bir hane bir kişi ise Kürtün Nahiyesi'ne gitmiştir. Norşin'den ise bir hane beş kişi Kavaklar'a, bir hane dört kişi Taş'a, bir kişi Orta'ya ve bir kişi de Suşehri Nahiyesi'ne gitmiştir. Avutmuş'tan bir hane iki kişi Bülbül'e, bir hane üç kişi Norşin'e giderken Birağul Mahallesi'nden bir hane üç kişi Norşin'e nakil olunmuştur.

Karahisar-i Şarkî Tebriz-İstanbul yolu üzerinde olduğu için şehre gidip gelenler bir hayli fazladır. Şehre diğer şehir, kaza ve köylerden yerleşmek için gelenler olduğu gibi buradan da diğer şehirler göç edenler olmuştur.

Şehirde en çok başkente yani "asitane"ye 466 Müslüman erkek gidip gelmiştir (reft-amed). Bunların gidip gelme süreleri belirtilmiş olup (müddet-i mah), en az üç ay en fazla 18 ay olarak görülmektedir. Ayrıca kazadan hac farızasını yerine getirmek için 34 kişi hicaza (Mekke ve Medine) gidip gelmiştir. Karahisar-i Şarkî'den iki aile başka şehre göç etmiştir. Bunlardan biri Canık'e⁴⁰ diğeri ise nereye gittiği okunamamıştır.⁴¹

Bülbül Mahallesi'ne 107 kişi gelmiş olup 95'i mahallenin sonuna 12'si ise tetimmeye kaydedilmiştir. Bunlardan 25 kişi "kayıt" diye yazılmış geldikleri yer belirtilmemiş, dört kişide "amed" diye kaydedilmiştir. Ayrıca iki hane Akhisar'dan, birer hane olmak üzere Akşehirabad'dan, Sivas'tan, Koyluhisar ve Suşehri'nden nakil gelmiştir. Ayrıca Trabzon'dan Kars'dan, Adacık Kazası'ndan, Tercan'dan, Tirebolu'dan ve Hasanşeyh Köyü'nden ikişer kişi, Sivas'tan, Akşehir'den birer kişi gelmiştir.

Kızılca Mahallesi'ne Giresun'dan dört, Suşehri'nden iki Gümüşhane ve Diyarbakır'dan birer kişi nakil gelmiştir. Orta Mahallesi'ne Bursa'dan iki kişi ve Akşehir'den ve Kuloğlu Köyü'nden birer kişi gelmiştir. Beş kişi "amed" ve "kayıt" şeklinde kaydedilmiş nereden geldikleri belirtilmemiştir. Ayrıca beş kişide "diyar-ı aherden" geldikleri kaydedilmiş yine geldikleri yer belirtilmemiştir. Bir kişinin geldiği yer okunamamış ve dört kişide "handa" şeklinde

⁴⁰ BOA, NFS. d 1060, s. 18.

⁴¹ BOA, NFS. d 1060, s. 27.

kaydedilmiştir.

Taş Mahallesi'ne Suşehri'nden dört, Akşehirabad ve Giresun'dan birer kişi gelmiştir. Kale Mahallesi'ne dört kişi dışarıdan gelmiştir. Bunların üçü "amed" ve "kayıt" diye kaydedilmiş ve birinin yeri belli değildir.

Müftü Mahallesi'ne Suşehri'nden yedi, Giresun'dan iki ve Ordu'dan bir kişi gelmiştir. Kavaklar Mahallesi'ne Naiblü Kazası'ndan beş, Trabzon'dan üç kişi gelirken, Kırkgöz Mahallesi'ne üç kişi Alucra'dan, Kütüküt'e ise Kızılalma Köyü'nden bir kişi nakil gelmiştir. Norşin'e dört kişi Tamzara'dan, Avutmuş'a ise iki kişi Kars'tan gelmiştir.

Müslüman nüfusta olduğu gibi gayrimüslim nüfusta da hareketlilik görülmektedir. Gayrimüslimlerde en çok başkente yani "asitane"ye 12-31 ay müddetle gidip gelmektedir. Kilise Mahallesi'nden 62 kişi İstanbul'a giderken 5 kişi Adana'ya ve bir kişide Giresun'a gitmiştir. Sivas'lı olan üç kişi tekrar Sivas'a göç etmişlerdir. Orta mahalleden, 50 kişi asiteneye giderken, üç kişi Erzurum'a ve birer kişide Bolu ve Tarbzon'a gitmiştir. Bu mahalleden birer kişi Samsun ve Tirebolu'ya göçmüştür. Cinan'dan ise 66 kişi başkente giderken birer kişi Van, Samsun ve Çarşamba'ya gitmiştir. Bir kişi aslı vatani olan Sivas'a gideken, iki kişi İstanbul'a ve bir kişide Tamzara'ya göç etmiştir. Rum mahallesinden ise iki kişi İstanbul'a gitmiştir.

8-Mesleki Zümreler

Nüfus defterinde yer alan ilgili kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, şehirde yaşayan erkek nüfus yazılırken, diğer bazı özellikleri ile birlikte meslekleri de belirtilmiştir. Karahisar-i Şarki'de bu dönemde 43 meslek grubu tespit edilmiştir. Bu mesleklerde 22 tanesinden bir kişi bulunurken 21 tanesinden ise ikiden fazla kişi aynı meslekle uğraşmaktadırlar. Şehirde en fazla 10 adet Saraç bulunurken bunu 7 adetle Kâtip, 6'şar adetle Dülger ve Kavas izlemektedir. Ayrıca bunları 5 adet Demirci, 4'er adetle Keçeci ve Nalbant takip etmektedir (bk. Tablo 10).

Tablo 10: Karahisar-ı Şarki'de Mesleki Zümreler

Meslek adı	Adedi	Meslek adı	Adedi
Aşçı	2	Kaşıklı	1
Aynacı	1	Katırcı	3
Berber	3	Katip	7
Bıçakçı	1	Kavas	6
Çerag	1	Keçeci	4
Çıkırıklı	1	Kömürcü	1
Çiftçi	2	Kundakçı	1
Çilingir	1	Külhancı	1
Çörekçi	1	Muhzır	3
Çukadar	1	Mumcu	2
Debbağ	3	Muytab	2

Dellak	2	Nalbant	4
Dülger	6	Nalçacı	1
Ekmekçi	3	Neccar	1
Fenerci	1	Saka	1
Hamal	1	Saraç	10
Hamamcı	1	Semerci	2
Hattat	2	Silahçı	1
Kahveci	2	Temurcu	5
Kalemtraşçı	1	Tütüncü	3
Kantaracı	1	Usta	1
Kasap	1		

9-Lakaplar

1060 numaralı Karahisar-i Şarkî müslim nüfus defterinde hane reislerinin adlarının yanında çeşitli lakapları da bulunmaktadır. Söz konusu lakapları gruplandırarak tasnif etmek de mümkündür. Çünkü lakaplardan bir kısmı dini, etnik ve sıfat kökenli, asker unvanlı iken; diğer bir kısmı da yer, hayvan ve meslek adı, vs. şeklindedir.

Lakapların veriliş şekilleri

1-Mesleğe Göre Verilen Lakaplar

Lakapların çoğu meslekle ilgilidir. Dedesinin veya atalardan birinin mesleğinin Nalbant, Sekban, Aynacı, Taşçı, Künkücü, Postacı, Berber, Müezzin, Postacı olduğuna göre lakap da Nalbantoğlu, Sekbanoğlu, Aynacıoğlu, Taşçıoğlu, Künkçüoğlu, Postacıoğlu, Berberoğlu, Müezzinoğlu, Postacıoğlu ve Kalezabitoğlu biçimindedir.

2- Menşee Bildiren Lakaplar

Bunları da etnik özellik bildirenler ve memleket bildirenler olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Şahsın etnik menşeyini bildirenler için, Kürtoğlu, Türkmenoğlu, Lazoğlu ve Türkoğlu gibi kelimeler kullanılır.

Memleketini bildirenler için Caniklioğlu, Tokatlıoğlu, Bağdatlıoğlu, Erzurumlu, Kangallıoğlu, Mindavallıoğlu ve Gümüşhanelioğlu gibi isimler kullanılır.

Lakaplarda aşiret veya bir cemaat mensubiyeti de ortaya çıkarmaktadır. Çepnioğlu.

3- Fiziksel Özelliklere Göre Verilen Lakaplar

Saç, sakal, bıyık, boy, göz rengi gibi özellikler yanında bir organın eksik veya özürülü oluşu gibi hususlar da şahıslara lakap olarak verilmiştir. Kör Yakupoğlu, Palabıyıkıoğlu, Bıyıklıoğlu, Dilsizoğlu, Karaoğlu, Uzun İmamoğlu ve Kambur Mollaoğlu.

4- Sosyal Durumu Gösteren Lakaplar

Bazı lakaplar şahsın sosyal durumunu gösterir. Kadioğlu, Nebi Efendioğlu ve Hafızoğlu.

10-Yöneticiler

a-Mütesellim

Beylerbeyinin veya sancak beyinin vekili olarak onların sefere gittiklerinde veya görev bölgelerine gitmedikleri zamanlarda yerlerine bakan, vergileri toplayan kişidir. Bazen bunlara voyvoda da denmiştir. 16. yüzyılın sonlarından Tanzimat dönemine kadar varlığını sürdürmüştür.⁴² Kazanın mütesellimi, “*Daire-i Mütesellim Ağa*” olarak ayrı kaydedilmiş ve 45 yaşında olan Hacı Mehmed Ağa’dır.⁴³ Ayrıca yeni doğmuş bir erkek çocuğu, bir kâtibi ve üç hizmetçisi de bulunmaktadır.

b-Muhtar

II. Mahmud Yeniçeri ocağını kaldırıldıktan sonra İstanbul’da nüfus sayımı yapılmıştı. 1829’da sayımın sonuçlarına göre sınırları yeniden belirlenen İstanbul mahallelerinin sorumluluğu yeni kurulan muhtarlık örgütüne verildi.⁴⁴ 1831 yılından sonra ise muhtarlık örgütü bütün Osmanlı sınırları içinde yaygınlaştırıldı. Ülke genelinde, mahalle ve köylerin sorumluluğu muhtarlara bırakıldı.⁴⁵

Muhtarlar görev yaptıkları mahalle veya köylerin sakinleri tarafından seçilirdi. Her mahalle ve köyde muhtar-ı evvel (birinci) ve muhtar-ı sani (ikinci) adıyla iki muhtar vardı. Ancak hane sayısı az olan mahalle ve köyde tek muhtar tayin edilirdi.⁴⁶ Muhtarın tayinlerin de olduğu gibi azillerinde de halkın tavrı belirleyiciydi. Haklarında şikâyet olduğu takdirde mevcut muhtar azledilerek yerine yenisi getirilirdi.⁴⁷

Muhtar seçilenlerin adları şer’iye siciline kaydedilir, ayrıca sancakta Defter Nazırına, İstanbul’da Ceride Nezaretine bildirilirdi. Nezarette, uygun görülen muhtar adaylarının isimleri padişahın onayına sunulur, onaydan sonra Darphane’de kazıtılan özel mühürle birlikte göreve başlama emri muhtar adayına gönderilirdi. Muhtarların kefilleri ise mahalle imamlarıydı. En önemli görevleri buldukları mahallin güvenliğinin temin edilmesi, ölüm ve doğum hadiseleri, mahalleye gelen, giden göç edenlerin kayıtlarının tutulması, kısacası halkla devlet arasındaki ilişkinin sağlanmasıydı. Ayrıca görevleri Tanzimatla beraber daha da arttı. Bu dönemde kendilerine yüklenen diğer bir önemli görev de devletin halktan toplayacağı verginin tahsil edilmesiydi.⁴⁸

⁴² Pakalın, *Deyimler*, C: II, s. 639.

⁴³ *BOA, NFS*, d 1060, s. 101.

⁴⁴ *Tarih-i Lütfi*, C: III, s. 142.

⁴⁵ Mehmet Güneş, *Osmanlı Devleti’nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi (1829-1864)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 7- 8.

⁴⁶ Güneş, *a.g.t.*, s. 10.

⁴⁷ Galip Eken, “Sivas Eyaletinde Muhtarlığın Tesisi ve Muhtarların Kimliğine Dair”, *Türk Yurdu*, XIX-XX/148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 521.

⁴⁸ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul 2006, s. 76.

Tablo 11: Mahalle Muhtarları

Mahalle Adı	Birinci Muhtar	Yaşı	İkinci Muhtar	Yaşı
Bülbül	Vucûhdan Kara Melikzade Hacı İbrahim Ağa b. Mahmud,	60	Hacı Haliloğlu Molla Halil v. Ahmed	50
Kızılca	Mesud Halil Efendi b. Süleyman	43	-	-
Orta	Çörekzade Mehmed Ağa v. Sadullah,	41	Çepnioğlu Hacı Mustafa b. Salih	56
Taş	Hayıroğlu Hasan v. Ömer	56	Çirişzade Hafız Mustafa b. el-hâc İbrahim	50
Kale	Kale Zabiti Hacı Osman Ağa v. Hüseyin,	50	-	-
Cami-i Müftü	Tütüncü Yahya oğlu Süleyman	46	-	-
Kavaklar	Ayvacioğlu Ahmed v. Hasan	47	-	-
Kırkgöz	İshakoğlu Mehmed v. Mahmud	55	-	-
Kütük	Hacı Bekiroğlu Süleyman v. Mehmed	45	-	-
Norşin	Debbağoğlu Ömer v. Ahmed	36	-	-
Birağul	Mırizoğlu Mehmed Ağa v. Osman	50	-	-
Avutmuş	Arzumanoglu Hasan Ağa b. İsa	50	-	-

1060 numaralı defterde Karahisar-i Şarkî'nin mahalle muhtarları da kaydedilmiştir. Bülbül, Orta ve Taş Mahallelerinde iki muhtar (muhtar-ı evvel, muhtar-ı sani) var iken diğer mahallelerde bir muhtar bulunmaktadır. (bk. Tablo 11)

11-Görevliler

a-Nüfus nazırı

Genel nüfus sayımının sonuçlarını değerlendirmek için başkentte “*Ceride Nezareti*” ve sancak merkezlerinde nüfus işleriyle uğraşmak için “*Defter Nâzırlığı*” kurulmuştur. Günümüzün nüfus müdürlüğü görevini yerine getiren defter nâzırlıkları, yörenin ileri gelenlerinden (*vücûhdan*) atanmış ve emrinde emin ve mutemet mukayyidler görevlendirilmiştir. Defter nazırına

maaş ve harcırah namında bir şey verilmezken, mukayyidlere kaza tarafından münasip bir maaş ödenmektedir.⁴⁹ Bu dönemde Karahisar-ı Şarkî nüfus nâzırı ise Hazinesardar vüchdan İsmail Efendi b. el-hâc Ömer'dir.⁵⁰

b-Hâkim

Kazanın adli işlere bakan hâkimi “Daire-i hâkim” olarak kaydedilmiştir. Bu dönemde Karahisar-ı Şarkî hâkimi 18 Şubat 1836 (1 Zilkade 1251) tarihinde Çarşamba Kazası'ndan gelen ve 45 yaşında olan Abdülhalim b. Osman'dır.⁵¹ Mahkeme Başkâtibi ise, es-Seyyid Abdülkerim b. el-hâc Mustafa⁵², Muhzırları (mübaşir) Hamza Molla Velî v. Yakub⁵³, Ömer v. Abdurrahman⁵⁴ ve Dingiloğlu Muhzır Mustafa v. Mustafa'dır.⁵⁵

c-Nakîbü'l-Eşrâf

Nakîbü'l-Eşrâf, Peygamberimizin soyundan gelenlerin (Seyyid ve Şerif) işlerine bakan, neseplerini kaydeden, doğumlarını ve ölümlerinin deftere geçiren, onları adi sanata girmekten ve fena hallerde bulunmaktan men eden, haklarını koruyan, ganimetten kendilerine ait hisseyi alıp aralarında dağıtan, sülaleden olan kadınların denk (küfvi) olmayanlarla evlenmelerini engelleyen bir makamdı.⁵⁶

1060 numaralı Nüfus Defteri'nde altı kişi seyyid olarak kaydedilmiştir. Bu nedenle şehirde ne kadar seyyid olduğu bilinmemektedir. Bu dönemde Karahisar-ı Şarkî nakîbü'l-eşrâfî, Bülbül Mahallesi'nde oturan 40 yaşında olan vüchdan Fazlızade Ahmed Efendi b. Süleyman'dır.⁵⁷ Nitekim Nakîbü'l-eşrâfî olan Ahmed Efendi'de yazılırken seyyid olarak kaydedilmemiştir.

12-Dini Görevliler

a-Müftü

İlmi salâhiyetine dayanarak halle muhtaç bir fikhî mesele hakkında sorulan suale cevap verendir⁵⁸. Karahisar-ı Şarkî'nin bu dönemde müftüsü Kızılcıca Mahallesi'nde oturan ve 65 yaşında olan Arpaçıklızade Mehmed Efendi ibn-i Yusuf'tur.⁵⁹

⁴⁹ Aydın, *a.g.m.*, s. 95.

⁵⁰ BOA, NFS. d 1060, s. 1.

⁵¹ BOA, NFS. d 1060, s. 101.

⁵² BOA, NFS. d 1060, s. 50.

⁵³ BOA, NFS. d 1060, s. 22.

⁵⁴ BOA, NFS. d 1060, s. 33.

⁵⁵ BOA, NFS. d 1060, s. 55.

⁵⁶ Pakalın, *a.g.e.*, C: II, s. 647-48.

⁵⁷ BOA, NFS. d 1060, s. 1.

⁵⁸ Pakalın, *a.g.e.*, C: II, s. 599-601.

⁵⁹ BOA, NFS. d 1060, s. 14.

b-İmam, Hatip ve Müezzin

İmamların vazifelerinin dinî işler ile kısıtlı olmadığı ve genelde mahallenin yönetimiyle ilgili vazifelerinin daha ağırlıklı olduğu görülmektedir. II. Mahmut zamanında kurulmaya başlanan muhtarlık teşkilâtı ile imamların yöneticilik görevleri giderek ikinci plâna düşmüştür. 1829 yılında başlanılan muhtar seçme işi, asırlardır mahalle işleriyle uğraşan imamların, bu vazifelerine tedrici bir surette son vermiştir.⁶⁰

Yukarıda da belirtildiği gibi 1060 numaralı nüfus defterinde mahalleler yazılırken ilk önce imamlar kaydedilmiştir. Kaza merkezinde 29 dini görevli bulunmaktadır. Bunların 25'i imam, üçü hatip ve biri müezzindir. Buna göre, Bülbül'de beş imam, Kızılca'da iki imam bir hatip, Müftü'de iki imam ve bir müezzin, Avutmuş'ta altı imam bir hatip, Taş, Kale, Norşin ve Birgül'da ikişer imam ve Orta ve Kütküt'de birer imam oturmaktadır. Ancak bu imamların altısının görev yaptıkları cami belirtilirken diğerlerininki belirtilmemiştir (bk. Tablo 12). Yine bazı camilerde birden fazla imamın görev yaptığı da görülmektedir.

Tablo 12: 1060 Numaralı Nüfus Defterine Göre Karahisar-i Şarkî'de Görev Yapan İmam, Hatip ve Müezzinler

No	İsmi	Oturduğu Mahalle	Görevi	Görevi Olduğu Camii	Yaşı
	Hafız Ali Efendi oğlu Seyyid İsmail Efendi	Bülbül	İmam		45
2	Osman oğlu Molla Mehmed	Bülbül	2. İmam		23
3	Nalbandoğlu Halil Efendi b. Mehmed	Bülbül	İmam	Bülbül Efendi	50
4	Zeyidzade Ömer Efendi b. Ali	Bülbül	İmam	Sultan Mehmed	60
5	Şâb-ı emred Nalbandzade Mehmed Kamil b. Hasan	Bülbül	İmam	Bülbül Efendi	13
6	Yusufzade İsmail Efendi	Kızılca	İmam		65
7	Mehmed Efendi	Kızılca	Hatib	Mahkeme Camii	40
8	Deli Hacıoğlu Molla İsmail v. Hasan	Kızılca	İmam	Çakır Kadı	50
9	Hacı Yakubzade Hafız Mehmed Zeki Efendi	Orta	İmam		41
10	Sökücüzade Ahmet Hulusi Efendi b. Mehmed,	Taş	İmam		68
11	Vâizoğlu Molla Ali b. İbrahim	Taş	2. İmam		45
12	Şeyh Mehmed Efendi b. Mustafa	Kale	İmam		30
13	şâb-ı emred Abdurrahmanzade Molla Ebubekir	Kale	Hatib		15

⁶⁰ Musa Çadrcı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme" *Belleten*, XXXVI/135, Ankara 1970, s. 412.

14	Hazinedarzade Celil Arif Efendi b. Halil Abdüşşükür	Müftü	İmam		35
15	Musa oğlu Molla Hacı Ali	Müftü	İmam		55
16	Hafız Derviş b. Mustafa	Müftü	Müezzin		40
17	Mehmed Efendi b. Osman	Kavaklar	İmam		37
18	Hocazade Hafız Ahmed Efendi v. el-hâc Mehmed	Kütüt	İmam		25
19	Nalbandzade Ahmed Efendi b. Mehmed	Norşin	İmam		55
20	Molla Abdülkadir b. Ahmed	Norşin	İmam		25
21	Müderrişoğlu Ali Efendi b. Mustafa	Biağval	İmam		40
22	Ahmed oğlu Mehmed	Biağval	2. İmam		21
23	Mahmud Efendi b. Mustafa	Avutmuş	İmam	Melik Behram	60
24	Molla Mustafa b. Mahmud Efendi	Avutmuş	Hatib		28
25	Ahmed Efendi b. mezbûr	Avutmuş	İmam		55
26	Molla Hasan v. Halil	Avutmuş	İmam		40
27	Molla Hüseyin v. mezbûr Halil	Avutmuş	İmam		35
28	Hacı Kasımoğlu Molla Hasan b. mezbûr	Avutmuş	İmam		32
29	Ekşioğlu Molla Mustafa v. Mehmed	Avutmuş	İmam		40

13-Eğitim

1060 numaralı defterden Karahisar-ı Şarkî'nin eğitim durumunu da tespit edilebilmektedir. Defterde sıbyan mekteplerinin muallimleri (öğretmen) ile medrese müderrisleri ve öğrencileri de kaydedilmiştir.

a-Sıbyan mektebi

Osmanlı Devleti'nde küçük çocukların ilk eğitim aldıkları kurumlara *sıbyan mektepleri* adı verilmektedir. “*Mekteb-i sıbyan*”, “*muallimhane*”, “*mektephane*”, “*mahalle mektebi*” gibi adlarla anılan sıbyan mekteplerine 7 ile 13 yaş arasındaki çocuklar gitmekteydi.⁶¹ 19. yüzyıla sıbyan mektepleri şehir, kasaba ve hatta köylerde genellikle tek katlı, tek odalı taş binalarda eğitimlerini sürdürüyorlardı. Bu mekteplerde Kur'an-ı Kerim öğrenme ve güzel okuma, ahlaka dair okuma parçaları, ibadet usulleri, yazı, hesap, Osmanlı tarihi, coğrafya gibi dersler okutulmaktaydı.⁶²

Bu dönemde kaza merkezinde beş sıbyan muallimi bulunmaktadır. Bunlar Müftü Mahallesi'nden 60 yaşında olan Hacı Molla Bekir,⁶³ Kütüt

⁶¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*, İstanbul 1993, s. 141.

⁶² Akyüz, *a.g.e.*, s. 142.

⁶³ BOA, NFS. d 1060, s. 50.

Mahallesi'nden 33 yaşında Molla Hasan⁶⁴ (1251 senesinde Kürtün Nahiyesi'ne nakil gitmiştir). Norşin Mahallesi'nden 65 yaşında Rıdvan oğlu Hafız Molla Ahmed⁶⁵ (1254 senesinde vefat etmiştir), Bülbül Mahallesi'nden 30 yaşında Hacı Feyzullahzade Molla Mehmed Tahir⁶⁶ ve 35 yaşında Feridunoğlu Molla Mehmed'dir.⁶⁷

2-Medrese

Defterde şehirdeki medrese müderrisleri ve öğrencileri kaydedilmiştir. Ancak medrese isimlerine değinilmemiştir. Bilindiği üzere medreseler, Osmanlı Devleti'nin Selçuklu ve Anadolu beyliklerini örnek alarak kurduğu ve vakıflar yoluyla ülkenin her tarafına yaydığı yüksek öğretim kurumlarıdır.⁶⁸

Osmanlı döneminde Karahisar-ı Şarkî şehir merkezinde yedi adet medrese bulunmaktadır. Bunlar Bülbül Mahallesi'nde Fatih Sultan Mehmed Medresesi, Hacı Yusuf Efendi Medresesi, Abdülhalim Medresesi, Hazine-daroğlu Osman Paşa Medresesi, Allahkulu (Kurşunlu) Medresesi, Seyit Mustafa Efendi Medresesi ve Hasan Ağa Medresesi'dir.⁶⁹ Nitekim bu medreseler 19. yüzyılda da eğitim vermeğe devam etmektedirler.

1060 numaralı nüfus defterinde medrese hocaları müderris olarak kaydedilmişlerdir. Bunlar 10 kişi olup bazılarının medreseleri belirtilirken bir kısmının belirtilmemiştir. Ancak belirtilen medreseler ise yukarıda belirttiğimiz medreseler değildir. Müderrisler ise, Hüseyin Efendi⁷⁰, Göneoğlu Mehmet Efendi⁷¹ (2 Şubat 1837/9 Şaban 252 tarihinde Akşehirabad Nahiyesi'nden gelmiştir), Osman oğlu Mehmet Efendi⁷² (aynı zamanda mahkeme camii hatibi), Hızırzâde müderrisinden Hacı Halil Servet Efendi⁷³, Ali Beşezâde Hafız Osman Efendi⁷⁴, Hoca-zâde Hacı Mehmet Efendi⁷⁵, İbrahim Efendi⁷⁶, Mehmet oğlu müderrisinden Tamzaralı Ali Efendi,⁷⁷ Merhum Hasan Paşazâde müderrisinden Bektaş Reşidi Bey⁷⁸ ve Kılıçzâde müderrislerinden

⁶⁴ BOA, NFS. d 1060, s. 68.

⁶⁵ BOA, NFS. d 1060, s. 71.

⁶⁶ BOA, NFS. d 1060, s. 2.

⁶⁷ BOA, NFS. d 1060, s. 7.

⁶⁸ Bk. Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 11-12; Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 15.

⁶⁹ Mehmet Fatsa, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, Giresun 2008, s. 244.

⁷⁰ BOA, NFS. d 1060, s. 5.

⁷¹ BOA, NFS. d 1060, s. 12.

⁷² BOA, NFS. d 1060, s. 14.

⁷³ BOA, NFS. d 1060, s. 25.

⁷⁴ BOA, NFS. d 1060, s. 26.

⁷⁵ BOA, NFS. d 1060, s. 26.

⁷⁶ BOA, NFS. d 1060, s. 39.

⁷⁷ BOA, NFS. d 1060, s. 40.

⁷⁸ BOA, NFS. d 1060, s. 84.

dersiâmdan Seyyid Mehmet Efendi'dir.⁷⁹

Nüfus sayımında talebelerde, “talebe-i ulumdan” veya “talebeden” şeklinde kaydedilmişlerdir. Bu şekilde toplam olarak 94 öğrenci bulunmaktadır. Bunların yaşları 12 ile 40 yaş arasında değişmektedir. Karahisar-ı Şarkî'den Kayseri'ye ilim tahsili için gidenler olduğu gibi⁸⁰, Sivas, Canik ve Koyluhisar'dan buraya ilim tahsili içinde gelenler vardır.⁸¹ Talebelerin mahallere göre dağılımı ise, Bülbül'de 24, Müftü ve Orta'da 13'er, Taş'da 11, Kızılcada 10, Avutmuş'ta yedi, Kavaklar ve Kütük'te dörder, Kale'de, Norşin ve Birağul'da üçer öğrenci ikamet etmektedir. Nitekim kazada yoğun bir eğitim faaliyetinin olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç

Karahisar-ı Şarkî kaza merkezinde 15 ve 16. yüzyıllarda bir Hıristiyan nüfusun üstünlüğü var ise de, bu durum 17. yüzyılda değişmeye başlamış ve Müslümanlar lehine gelişme olmuştur. Nitekim 19. yüzyılda kaza merkezinin erkek nüfusun %74,95'ini (3225) Müslümanlar oluştururken, %25,05'ini (1078) Gayrimüslimler oluşturmaktadır. Görülüyor ki kaza merkezinde Müslümanlar, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır.

Bu dönemde Karahisar-ı Şarkî merkezi 15 mahalleden meydana gelmektedir. Bunun 11'inde Müslümanlar, üçünde gayrimüslimler ve birinde de Müslümanlarla gayrimüslimler beraber ikamet etmektedirler. En fazla Müslüman nüfusa sahip mahalle Avutmuş iken en az nüfusa sahip mahalle ise Kırkgöz'dür. Ayrıca en fazla gayrimüslim nüfusa sahip mahalle ise Kilise'dir. Nitekim kazanın en fazla nüfusa sahip mahallesi Müslümanlarla gayrimüslimlerin ortak yaşadıkları Orta Mahalle'dir.

Kaza merkezinin genç bir nüfusa sahip olduğu görülür. Müslümanların %77,46'sı ve gayrimüslimlerin %82,46'sı 1-40 yaş arasındadır. Bu da gayrimüslimlerin Müslim nüfusa göre daha genç bir yapıya sahip olduklarını söyleyebiliriz. Ancak Müslüman erkek nüfusta yaşlar arasında dengeli bir dağılım yok iken, Gayrimüslimler de dengeli bir yaş dağılımı vardır. Bunun nedeni Müslüman nüfusun askerlik yapması ve Müslümanlar arsında salgın hastalıkların daha yaygın olduğundan ölümlerin daha fazla olduğu söylenebilir.

Müslim nüfus defterine göre bu dokuz yıllık dönemde (1835-1844) Şebinkarahisar merkezinde Müslümanların yaşadığı mahallelerde 536 Müslüman erkek çocuk doğarken, 759 erkek hayatını kaybetmiştir. Bu dönemde doğumun az, ölümün daha fazla olduğu görülüyor. 1835-36 ve 1840-1841 yıllarında doğum sayısı, ölüm sayısından fazla iken diğer yıllarda ölüm sayısı doğumdan fazladır.

⁷⁹ BOA, NFS. d 1060, s. 109.

⁸⁰ BOA, NFS. d 1060, s. 43.

⁸¹ BOA, NFS. d 1060, s. 18, 26, 27, 61.

Kaza merkezinde hane başına ortalama 4,8 kişinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum Osmanlı klasik dönemdeki pek çok araştırmacının kabul ettiği 5 rakamına yakındır.

Bu dönemde Karahisar-ı Şarkî’de nüfus hareketliliği oldukça fazladır. Şehir çok az göç verirken daha çok civar şehir ve kasabalardan göç almaktadır. Ayrıca şehirde eğitim faaliyetinin fazla olduğu görülmektedir. Nitekim civar şehir ve kazalardan okumak için öğrencilerin geldiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

1-Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [=BOA],
Hatt-ı Hümayun [=HAT], 19202, 19217, 19258-B, 19258-C
Nüfus Defterleri [= NFS. d], 1060, 1064.
Tahrir Defterleri [=TD], 37, 255, 387, 478.
Maliyeden Müdevver Defterleri [=MAD], 299.

2- Kitap ve Makaleler

- AHMED LÜTFÎ, *Tarih-i Lûtfî*, C: III, İstanbul 1291.
- AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul 2006.
- AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993’e)*, İstanbul 1993.
- AYDIN, Mahir, “Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri”, *Sultan II. Mahmud ve Reform Semineri, 28-30 Haziran 1989*, İstanbul 1990, s. 81-106.
- BALTACI, Cahit, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976.
- BARKAN, Ömer Lütfi, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, C: X, İstanbul 1953, s. 1-25.
- ÇADIRCI, Musa, “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme” *Belleten*, C: XXXVI, S. 135, Ankara 1970, s. 409-420.
- EKEN, Galip, “Sivas Eyaletinde Muhtarlığın Tesisi ve Muhtarların Kimliğine Dair”, *Türk Yurdu*, C: XIX-XX/148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 518-525.
- FATSA, Mehmet, *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri*, Giresun 2008.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “Hâne Deyimi Hakkında”, *İÜ. EFTD*, S: 32, İstanbul 1979, s. 331-345.

GÜNEŞ, Mehmet, *Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi (1829–1864)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1995.

İNALCIK, Halil, “Osmanlılarda Cizye”, *DİA*, C: VIII, s. 45–48.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C: I, Çev. Halil Berktaş, İstanbul 2000.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2010.

KIVRIM, İsmail, “Nüfus Ceride Defterlerine Göre 19. Yüzyılın Ortalarında Giresun'un Nüfus Yapısı” *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Bahar 2011, S: 10, s. 53-70.

NEDKOFF, Boris Christoff, “Osmanlı İmparatorluğunda Cizye”, *Bellekten*, Çev. Şinasi Altundağ, C: VII, S. 32, Ankara 1944, s. 621–624.

ÖZ, Mehmet, ACUN, Fatma, *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VII Karahisar-ı Şarkî Sancağı Mufassal Avârız Defteri (1642-43 Tarihli)*, Ankara 2008.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C: I-II, İstanbul 1993.

ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Müessesleri Tarihi*, Isparta 1998.

